

Varga Imre

EGY BALASSA BÁLINT VÉDELMÉRE ÍRT PASZKVILLUS

1. Köszöntem okossát, nem bolondját s rosszát Rendeeknek a győlésben,
Kérdvén, mit mívelnek. Vélem, sokan élnek haszontalan ülésben;
Sokan gyöölöségben és nyelveskedésben s vannak az henyélsben.
2. Láték egy pasquillust, mocskos disznó stílust – s nem érdemel választot.
Noha ki ellen van, tudhatom, hogy nyilván vett Istenül [?] oly malasztot,
Hogy megfelelhetne, s abba ganéjt vetne, kit ő most csak halasztott.
3. De mivel én látom, hogy nekem barátom, s Balassa Bálint sem vét,
Annak, ki ellene ír, mert hazud benne, nem kereshetem kedvit;
S pasquillus csinálót mint fosos segg nyalót győlől szívem, s hátra vét.
4. Írsz uram bátyárúl, s hazudsz, mert én arrúl azt tudom, más országban
S lengyelek között volt s huzonban¹ lakott ott sok edeig az tájban.
Osztán Bethlehemnél. Azért, disznó, ennél jobb szót! Vesznel a szarban!
5. Bolond s fattyú voltod, írásodbúl, látod, kitetszék, mert azt vallod,
Egynek több atya van. Magadrúl írsz nyilván, másrúl lenni nem hallod.
Jól tudta kurvanyád, apád hány. Ne bánjad az igazat, s befalod!
6. Ki Bálint ellen szól (kiki gondold meg jól!) vagy eresse [?] vagy győzze,
Avagy hogy ellenség avagy rossz emberség vezérlé, vagy nincs esze.
De ki jól ösmeri, és rankor² nem éri, vele nem vísz az össze.³
7. Mi, ő szomszédása, véljük, házassága istenes s jó példájú.
Ki hazud az ellen, mind itt, mind más helyen, az csak kurva anyájú,
Fertelmes ílető, gyilkos s másététő, rút nyelvő, dohos szájú.
8. Laknak egyezségben s nem veszekedésben, tudjuk s nézők. Beszélük,
Egymást mint tisztelik, szeretik, becsülik; Isteneket is félik,
Noha keresztékben s mégis szeretetben világokat mint élik.

¹ huzamosan, sokáig

² harag, neheztelés

³ nem vész az össze. (Az ízést később láthatjuk egyes szavakban.)

9. Ő társa oly person,⁴ hogy öveg, se bársony, se heveder⁵ ő nála
Nem kedves, s sövényen mint más, nem akad fenn, ...⁶ halála.
Ura hívségivel s egyező szívvel örvend, mert feltalálá.
10. Kurvanyád oly mőkust tartott, ki merő nyuszt s cafrangos alsószoknyát,
Azért ki olyat írt, s lúd mérgével nem bírt, botlott s esett is hanyatt;
Ki segítette is, a ki javallotta is, említik a kurvanyját.
11. Ó, kurva élető s ördög természető, szent házasság rútitó
Nem írsz hasonlókruól s hermaproditákrúól, vagy ki mást háborító!
Vagy ura szakállát tépő és ... törő s harccal hóditó.
12. Ha mely szajha éjjel ő egy testvérel férfi köntesben vala,
S szeren⁷ találtatott, sűt, meg fagattatott, fegyver is volt őnála,
Nem sok héja annak, hogy látorságának zsoldja nem lűn halála.
13. Haját, parúkáját és valami gombját mondog lenni másénak,
S hazudsz mostan ezzel, s meg vallja, mert nem fél, ő adta Balassinak.
Azért hazugságtűl magát tartsa távul, nyelvek hátrább álljanak!
14. ...olyan vagy, ha magadat ösmernéd,
Rossz szatíros nyelvednek s kurvás erkűlcsednek mérgét bőven nem mérnéd,
S hogy gyalázatos vagy, rűt híred pedig nagy, kevés ésszel felérnéd.
15. Az te házad népe bordél háznak képe, és hever undokságban,
Mert káros vétekben, s te minden rossz bűnben s torkig úszol rűtságban,
Semmi tekintben, fertelmes életben, mindenkor hazugságban.
16. Azért életednek s feslett erkűlcsednek te mi végét várhatod?
Mennyi vétket nevelsz, istrángot érdemelsz, karót s tüzet, jól látod,
Mert nincs egy olyan vétek, az mely mint egy éték nem volt volna falatod.
17. Most maga nem felel, de módjával s hellyel talál más űdőt arra.
Szolgája minap írt, engem ugyan megkűrt, mégis írjak szavára,
Feleljek disznónak s rossz káromkodónak bolond pasquillusára.
18. De vagyon az űrnak, Balassa Bálinthnak egy hűsvéti áldása,
Melyet írt. S van abban az visszavalóban válasz, akárki lássa,
Mind, mit írtak s írnak, s ellene írhatnak, ott a választ adása.
19. Olvasd azt, rossz autor! Vagy kurva, vagy lator, ki írtad, vagy írtadd.
Es magadra értsed, s azután ne sértsed, mi nincs rajtad s alattad!
Ördögnek lelkedet s kurváknak testedet, valljad inkább, hogy adtad.
20. De fáradságodat s szitkozódásodat még sem hagyom hejában,
Az autor fejére írtam, és nyelvére szar s aszerint szájában!
S ha megszid, s ezt bánja felesége s anyja, ő is kurva magában.

⁴ persona, személy

⁵ szalag, öv

⁶ a kipontozott helyeken nem tudtuk a szöveget elolvasni.

⁷ az utcán

Az itt közölt szöveg az OL-ban a Balassa család levéltárának P. 1776.19. cs. 11. tételében található. A megfakult, nehezen, helyenként egyáltalán nem olvasható írás betűvonásai, a betűk dülésszöge Balassa Bálint kézírására emlékeztetnek. Az áthúgálásokkal javítgatásokkal teli fogalmazványon korabeli, de más kézzel írva ez áll: „Versus Hungarici Valentini Balassiani”. Közlésünk a szövegnek nem kritikai kiadása. A javítgatásokat nem tüntettük fel. Az egykori kiejtést visszaadva, átírásban, mai központozással és ékezcéssel adjuk a verset. Balassa Bálint (1626–1684) verseinek felfedezője, Balassa Antal a múlt század közepén kétszer is lemásoltatta a szöveget,⁸ de bennük számos félreolvasás, több kihagyás található, szavak, egész sorok hiányoznak belőlük. Publikálását nemcsak a fenti cím miatt tartjuk fontosnak, hanem mert Balassa egyik versének alaposabb megértését szolgálja, megmutatja a költő durvább, alantasabb tartományát, érzékelteti azt a környezetet, melyben élt és költői oeuveje kiteljesedett.

Ha hihetünk a versnek, nem Balassa Bálint szerezte. Nem mintha hiányzott volna ehhez belőle a paskvillista véna. (Talál is még „más időt” a válaszra!) A barátját kérte meg, hogy az ismeretlen verselőnek egyelőre megfeleljen, és ez örömmel tett eleget, mivel Balassát szerette, a hazugságot meg utálta.

Mit „hazudott” a paskvillus írója? Bizonyára mindazt, amit a költő barátja a gúnyének szokástörvénye szerint rá visszafordított, illetőleg Balassa Bálint példás életéből kihangsúlyozott. Egy kisebb jelentőségű, de mégis kissé problematikus hazugságát röviden elintézi. Ha a negyedik strófát jól értelmezzük, hogy az „uram bátya” Balassa Bálint nagyapja, Zsigmond, – valóban nevesettség volt egy 1623-ban elhunyt emberre vádaskodni, Bethlen-pártiságát és – feltehetőleg – Habsburg királyellenességét felhánytorgatnia. Hiszen huzamosan Lengyelországban tartózkodott. (Lengyel nő volt a feleség!) Ezzel a támadás felszínesen valóban elhárítható. A kérdés az, hogy Balassa Zsigmond halála után annyi évvel, mért került ez a költő személyével kapcsolatosan szőnyegre.

A paskvillistaíró bizonyára az ellenkezőjét állította annak, amit a költő barátja családi életéről mond. Bizonyára nem azt, hogy Balassa házassága istenes, jó példájú, egymást szeretik, becsülik, Istent félik. Felesége nem fényűző (nem kedves előtte a bársony, nem kedvesek a szalagok, övek, üveggyöngyök), nem kikapós (nem akad fenn a sövényen, mint más asszonyok!), urával egyező szíve örömet talál ura hűségében. „Noha kereszteltekben s mégis szeretetben” élnek világukat.

Ha a paskvillus Balassa első házassága idején készült (1660–1668), szerzője részéről minden ellenkező vád rágalom csupán. Nincs tudomásunk a költő-barát fenti állításainak a valótlanúságáról vagy kétséges voltáról. Ha a második házassága alatt íródott – ez a valószínűtlenebb – a barát elismerései, – állításai koránt sem lennének ilyen megnyugtatóak, inkább légből kapottak. Balassának gróf Althan-Thiller Anna Borbálával kötött frigye szerencsétlen volt, hamarosan felbomlott, a házaspár elváltan élt. És mielőtt 1678-ban a feleség meghalt volna, Balassa már drága emlékeket hagyományozott leendő harmadik feleségére, akivel 1679. január 29-én meg is esküdött. (Első házassága idejéből keresztjüknek nevezhető csapás volt fiúgyermekük korai halála. Viszont kereszt volt egész második házassága.)

Nem járhatunk messze feltételezésünkben az igazságtól, mikor azt gondoljuk, hogy a baráti verselő vádjai, mocskolódásai a műfaj szokástörvénye szerint megvoltak a Balassát pellengérré állító paskvillusban is. Eltekintve a mocskolódásoktól, bizonyára Balassára mondta a paskvillista, hogy fattyú, (több apja volt), hogy „kurva élető s ördög természető, szent házasság rútitő”; hogy háza bordélyház, hol minden undokságban hever, torkig úszik a rütságban és bűnben; hogy élete fertelmes; feleslettsége miatt karót, tüzet érdemel. Valószínűleg a Balassák kékkői udvarára vonatkozólag írt hasonlót néhány évtizeddel előbb Madách Gáspár a *Sodomához hasonló* kezdetű és a „Kronyka etc.” című verseiben.⁹ Ezért gondolhatunk arra, hogyha a gúnyének esetleg Balassa második házassága idejéből származik, akkor az ilyen feleslett, fertelmes élet miatt romolhatott meg a házasság.

Egyelőre értelmetlenül állunk szemben a 12–13. versszakban említett szajha személy esetével, akit férfi ruhában öltözve éjjel fegyver birtokában fogtak meg az utcaszeren, aki valamiféle parókát, gombot adott Balassának. Az ismeretlen gúnyénekekben ez az ügy bizonyára szerepelt, de a felelet sorából nem derül ki sem az, hogy mi köze volt Balassának a férfiruhás szajhához, aki majdnem az életével fizetett áruhás kalandjáért, sem az, miért akarja a paskvillista egy harmadik személy nyakába varrni a latorságot bizonyító kellékeket.

⁸ Lelőhelyük OL Balassa család lt. P. 1761. 2. cs. 3. tétel.

⁹ VARGA Imre, *Tallózások Madách Gáspár körül*. ItK 1968. 72–73.

Tekintsünk el azonban a feleletnek paszkvillusként való további vizsgálatától, és azt nézzük meg, mit árul el Balassáról a költőről.

Irodalomtörténeti szempontból fontos Balassa barátjának az a nyilatkozata, hogy van Balassának „egy húsvéti áldása, melyet írt, s van abban a visszavalóban” felelet mindarra, amit ellene eddig írtak és írhatnak. Azt vegye magára a paszkvillusró, ami ott írva vagon!

Kétségtelen, hogy ez a passzus arra a csonka versre vonatkozik, melynek strófakezdő betűi mai terjedelmében az ETI AJANDEK HELET VJSSAVALO ALDASA versfőt adják ki. A versfőnek birtokos személyraggal ellátott utolsó szava arra enged következtetni, hogy még 17 versszakkal hosszabb volt az „Átok” címen ismert dirae, mivel az elejéről hiányzanak a BALASSA BÁLINT HUSV értelmet formáló strófák.

A csonka verset először Toldy Ferenc közölte 1828-ban, de Balassi Bálint szerzeményeként.¹⁰ Forrásáról semmi közelebbit nem mondott. 1854-ben azonban beismerte, hogy „hibázott”: „midőn a magam által ez előtt 26 évvel fényre hozott „Átok” című költeményt az esztergami hősnek tulajdonítottam.”

Ezt a tévedését azután minden Balassa Bálinttal kapcsolatos írásban megemlíti, a teljes szöveget nem közli többé, a 30 versszakból csak 17-et válogat össze: „Több oknál fogva a költemény csak kivonatossan adatik.¹¹ A teljes szöveget Dézsi adta ki újra, azzal a megjegyzéssel: „Balassa előtt mintául a CIX (Vulg. CVIII.) zoltár lebeghetett.”¹² Toldy is, Dézsi is az „Átok” bevezetőjének tekinti az *Egy szer nem nyughatván* ... kezdetű, „Bejáró vers” címet viselő 12 soros versikét.¹³ Az eredeti kéziratban azonban nem megelőzi, hanem követi az „Átkot”, és mindkettőnek a végén „Finis” záradék áll. Lehet, hogy az utána következőnek volt a bevezető verse, de abból csak az első szót őrizte meg a csonkult kézirat: *Bimbojaban*... Talán éppen a szóban forgó paszkvillusra felelt benne. „Némelljek járását / Es rágalmazását” forgatván egy álmatlan éjszaka a fejében, ez feltételezhető.

Bizonyítani azonban ezt a feltevést nem tudjuk.

Mint ahogyan nem tudjuk, mikor keletkezett a Balassát támadó paszkvillus. Első sorában gunyorosan a rendeket köszönti, melyek a gyűlésben haszontalan gyűlölködésben, nyelveskedésben, henyélésben töltik az időt. Ez minden bizonnyal az 1662 májusától szeptemberig elhúzódó országgyűlésen történt. Itt robbant ki az ellentét a katolikus és a protestáns követek között a vallási sérelmek tárgyalása, illetőleg orvoslása ügyében. De ezen az országgyűlésen fordultak az 1659-ben elhunyt Szunyogh András árvái a rendekhez azzal a panasszal, hogy Balassa Bálint hatalmaskodással elvette jószágait, irományaikat, azokat magánál tartja.¹⁴ A Balassa ellen készült ismeretlen paszkvillus ilyen személyes okok miatt támadhatta költőnket, igyekeznék bemocskolni feleségét, Szunyogh Katalint is. A válaszában nem esik szó semmi vallási dologról, bár a protestánsoknak ebben a tekintetben lett volna mit szemérem hányniok Balassának. Ebben az időtájtban írhatták a paszkvillust, hiszen a rendeket csak 1681-ben hívták újra össze országgyűlésre.

A költő Balassa Bálint is örökölte a Balassák lobbanékony véréét. Élete gazdag olyan mozzanatokban, hogy nem maradt adós valóságos vagy vélt sérelmeiért. Ennek vetülete az a levlémásolat is, melyben menti magát a trencsényi magistratus és Illésházy György főispán ellen elkövetett nem szándékolt megbántásért. Ez a levél is bizonyíték arra, hogy életében és költészetében nemegyszer játszott szerepet a paszkvillus, az annak írására tüzelő indulat. „Nagyobb gravamenem lehetne nekem, ha ugj van az mint értem, hogy Feő Ispánj Uram cő Kegjelme engem szidalmas, ellenem való képem alatt írot pasquilus forma irassokat sokak előt producál et his similis.”¹⁵

Varga Imre

¹⁰ *A Császárlány, vagy is Szilágyi Mihály és Hajmási László Historiaja*. Tizenhatodik századbeli magyar költemény Gróf BALASSA Bálint Átkával, s Báró AMADE László' némely dalaival; régi kéziratokból kiadta TOLDY Ferenc Pest és Bécs 1828. (Magyar Költői Régiségek) 27–36.

¹¹ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve*. Bp., 1876. I. 221–24.

¹² *Balassa Bálint minden munkái*. Bp. 1923. II. 398–402., 771.

¹³ Uo. 397.

¹⁴ BÉRENGER, Jean, *Les „Gravamina”*. Remontrances des Diètes de Hongrie de 1655 à 1681. Paris 1973. 261–62.

¹⁵ Lelehelye az OL Balassa család lt. P. 1761. 1. cs. 1. tétel.